

שיעור ח

תלמיד אל יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו

(סנהדרין ה ע"א-ע"ב)

הקדמה

א. בבלי וירושלמי: הוראת תלמיד – רשות ומרחק מרבו, הצלה מאיסור, ותלמיד שהורה בפני רבו
ב. רמב"ם: איזהו חולק על רבו, ואסור לאדם להורות בפני רבו לעולם
ג. רמב"ם: כבוד רבו וסדרי הדין
סיכום

הקדמה

מי שנסמך צריך לקבל רשות לדון. הגמרא עוסקת בשאלה מה הסיבה שחכמים גזרו שתלמיד צריך לקבל רשות לדון, והרחיבה את הדיון בנוגע למצבים שיאפשרו לתלמיד להורות במקום בו נמצא רבו או כשרבו רחוק. נעיין באמור בסוגייתנו ובסוגיה נוספת במסכת עירובין, וכן באמור בעניין זה בתלמוד ירושלמי בגיטין ובשבועות. מקורות אלו יהיו הבסיס להבין את פסיקת הרמב"ם בנושא זה.

א. בבלי וירושלמי: הוראת תלמיד – רשות ומרחק מרבו, הצלה מאיסור, ותלמיד שהורה בפני רבו

בגמרא (ה ע"א) מסופר שכשרבה בר חנה ירד לבבל, ואחר כך כשרב ירד לבבל, שאל ר' חייא את רבי מהי היא הרשות שניתן לכל אחד מהם בנוגע לשלושה תחומי הלכה: "יורה? והתשובה היתה: "יורה". "דין? והתשובה הייתה: "דין". "יתיר בכורות?". התשובה לרבה בר חנה הייתה: "יתיר", והתשובה לרב הייתה: "אל יתיר". על בקשת הרשות מהנשיא, שאלה הגמרא (שם ע"ב):

[א] "יורה? יורה". אי גמיר, רשותא למה לי למישקל? משום מעשה שהיה. דתניא: פעם אחת הלך רבי למקום אחד, וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה. אמר להם: מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה? אמרו לו: תלמיד אחד בא לכאן, והורה לנו מי בצעים אין מכשירין. והוא מי ביצים

דרש להו. ואינהו סבור: מי בצעים קאמר. וטעו נמי בהא: מי קרמיון ומי פיגה פסולין, מפני שהן מי ביצים. ואינהו סבור: מדלגבי חטאת פסילי - אכשורי נמי לא מכשרי. ולא היא, התם לענין חטאת - בעינן מים חיים, הכא - אכשורי כל דהו מכשרי.

תנא: באותה שעה גזרו תלמיד אל יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו.

תלמיד הורה שתי הוראות בענייני טומאה וטהרה, ובני מקום מסוים לא הבינו את לשונו, וטעו בהלכה. בעקבות מעשה זה גזרו שתלמיד אל יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו. יושם לב שאין מדובר כאן על תלמיד שהורה בפני רבו, אלא על כך שעל תלמיד ליטול רשות מרבו.

עוד מסופר בגמרא:

[ב] תנחום בריה דרבי אמי איקלע לחתר, דרש להו: מותר ללתות חיטין בפסח. אמרו לו: לאו רבי מני דמן צור איכא הכא, ותניא: תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו, אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות כנגד מחנה ישראל! אמר להו: לאו אדעתאי.

ר' תנחום בר אמי - כנראה הכוונה לר' תנחום בר ירמיה שהיה תלמידו של ר' מנא. הוא נקלע במקרה למקום שנקרא חתר, ותושבי המקום שאלו אותו שאלה מסוימת בהלכה הקשורה להכנת החיטים מהם יאפו המצה לפסח. הוא הורה הלכה ואמר שלא ידע שר' מנא רבו נמצא גם כן באותו מקום. ההנחה היא שלר' תנחום הייתה רשות מרבו לדרון (יד רמ"ה), ובגמרא הובאה ברייתא בה נאמר שגם לתלמיד שיש רשות לדרון, הוא יכול להורות במרחק של שלוש פרסאות מהמקום בו נמצא רבו. לומדים זאת מעת היות עם ישראל במדבר, ומקום חניית ישראל היה בגודל שלוש פרסאות, וכתוב: "והיה כל מבקש ה' [לשמוע את דבר ה'], יצא אל אוהל מועד אשר מחוץ למחנה" (שמות לג, ז) שם היה אוהלו של משה רבנו, על אף שבתוך המחנה היו תלמידים שקיבלו כבר הוראות ממשה רבנו, וידעו להורות.

עוד בגמרא בסוגייתנו:

[ג] רבי חייא חזייה לההוא גברא דהוה קאי בבית הקברות, אמר ליה: לאו בן איש פלוני כהן אתה? אמר ליה: אין, אבוה דההוא גברא גבה עינים הוה, נתן עיניו בגרושה וחיללו.

1 כך גם בגמרא (סוטה לד ע"א): "שנים עשר מיל על שנים עשר מיל, כנגד מחנה ישראל".

רש"י (ד"ה ר' חייא) הסביר שר' חייא היה תלמידו של רבי, והסיפור על אותו כהן היה במקומו של רבי ור' חייא "לא חלק לו כבוד לרבי מלהפריש זה מן האיסור, דלענין אפרושי מאיסורא אין כאן מורה הלכה לפני רבו, כדאמרינן פרק הדר עם הנכרי (עירובין סג)". כוונת רש"י לגמרא (עירובין סג ע"א) שתוזכר לקמן.

בסוגייתנו יש אם כן שלוש הלכות:

1. "תלמיד אל יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו" - גזרה של חכמים בעקבות מעשה שהיה, שדברי תלמיד לא הובנו ע"י השומעים והם טעו.
 2. "תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו, אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות כנגד מחנה ישראל". המקור לכך הוא מהאמור אצל משה רבנו: "והיה כל מבקש ה', יצא אל אוהל מועד אשר מחוץ למחנה". כל מי שרצה לדעת מה ההלכה היה עליו לצאת מחוץ למחנה, אף שבתוך המחנה היו כאלו שידעו להשיב. בגמרא מסופר על ר' תנחום שהורה הלכה במקום בו היה רבו, ולא ידע שרבו נמצא באותו מקום.
 3. לתלמיד מותר להורות במקומו של רבו, על מנת להציל אדם אחר מלעבור על איסור. המקור לכך ע"פ רש"י הוא מעשה שהיה כשר' חייא הורה הלכה במקומו של רבי, כדי להציל אדם מאיסור טומאת מת.
- בסוגיה נוספת (עירובין סב ע"ב - סג ע"א) מסופר על אמוראים בבבל שהקפידו שלא להורות בפני רבם אפילו הוראות פשוטות. הגמרא שם גם האריכה לדון בתקנה של חכמים להראות לחכם סכין שחיטה על מנת לבודקו, מפני כבודו של חכם, ושצורבא מרבנן פטור מלהראות, והמשיכה אחר כך:

אמר רבא: ולאפרושי מאיסורא - אפילו בפניו שפיר דמי. רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי, חזייה לההוא גברא דקא אסר ליה לחמריה בצינתא בשבתא, רמא ביה קלא ולא אשגח ביה [ראה אדם שקושר חמורו לדקל בשבת. צעק עליו ואותו אדם לא התייחס אליו]. אמר ליה: ליהוי האי גברא בשמתא! [רב אשי אמר שאותו אדם צריך להיות מנודה] אמר ליה: כי האי גוונא מי מתחזא כאפקרותא? [אמר לו רבינא: אם מה שאמרתי לו בפניך זו חוצפה?] אמר ליה: "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" (משלי כא, ל) כל מקום שיש בו חילול השם - אין חולקין כבוד לרב.²

2 הגמרא (פב ע"א) דנה במסופר בתורה על פנחס שהרג את כל אותם שהיו במעשה עם בנות מדין. שמואל האמורא אמר שפנחס לא המתין להוראתו של משה רבנו כי "ראה ש'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'", כל מקום שיש חילול השם - אין חולקין כבוד לרב". רש"י (שם ד"ה

רבינא ניסה למנוע אדם מלעבור על איסור הקשור בחילול שבת. הוא עשה כן בפני רב אשי, ורב אשי גיבה את ההתנהלות של רבינא באומרו שכדי להציל אדם מעבירה מותר לתלמיד להורות בפני רבו.

עוד נאמר בהמשך הגמרא (עירובין שם):

אמר רבא: בפניו - אסור, וחייב מיתה, שלא בפניו - אסור, ואין חייב מיתה. ושלא בפניו לא? והא תניא, רבי אליעזר אומר: לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן. מאי דרוש? "ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח" (ויקרא א, ז), אמרו: אף על פי שהאש יורדת מן השמים - מצוה להביא מן ההדיוט. ותלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שהורה הלכה בפניו. אמר רבי אליעזר לאימא שלום אשתו: תמיה אני אם יוציא זה שנתו. ולא הוציא שנתו. אמרה לו: נביא אתה? אמר לה: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני: כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: אותו תלמיד יהודה בן גוריא שמו, והיה רחוק ממנו שלש פרסאות? בפניו הוה. והא רחוק ממנו שלש פרסאות קאמר! - וליטעמיך שמו ושם אביו למה? אלא: שלא תאמר משל היה.³

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחשו... זעירי אמר רבי חנינא: נקרא חוטא... רבי אליעזר אומר: מורידין אותו מגדולתו.

לפי ר' אליעזר, בני אהרון מתו כי הורו הלכה בפני משה רבם, וכך גם היה עם תלמיד של ר' אליעזר שהורה הלכה בפניו.⁴

ושמואל) הסביר: "כלומר נזכר פסוק 'אין חכמה ואין תבונה נגד ה'", שכל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, לפיכך הורה פנחס הלכה בפני רבו, ולא המתין ליטול רשות ממשה, שלא יראו הרואים וילמדו להתיר את הנכרית". דרשת הפסוק ממשלי מופיעה בגמרא בהקשרים אחרים (ברכות יט ע"ב; שבעות ל ע"ב). ראה גם (שבת יט ע"ב): "ההוא תלמידא דאורי בחרתא דארגיז כרבי שמעון, שמתיה רב המנונא. והא כרבי שמעון סבירא לן! - באתריה דרב הוה ושפסק כר' יהודה, לא איבעי ליה למיעבר הכי".

3 הסיפור על תלמידו של ר' אליעזר מופיע במקורות נוספים: מדרש הלכה - ספרא שמיני, מכילתא דמילואים אותיות לב-לג; מדרש אגדה - ויקרא רבה [מרגליות] פרשת אחרי מות, פרשה כ, ו-ז; פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא כו. בגמרא (ברכות לא ע"ב) מסופר על שמואל הנביא שהורה בפני עלי הכהן ששחיטה כשרה בזר, ועל כך השיב עלי: "מימר שפיר קא אמרת, מיהו, מורה הלכה בפני רבך את - וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה".

4 רבי אליעזר היה מקפיד לומר רק דברים ששמע מרבו: "ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם" (סוכה כח ע"א. וכן: תוספתא יבמות ג, א; ברכות כז ע"ב; יומא סו ע"ב), והדבר יכול

- להלן סיכום האמירות מהסוגיות בבבלי בנוגע למורה הלכה בפני רבו:
- א. נטילת רשות של תלמיד מרב על מנת להורות הלכה: תלמיד אל יורה, אלא אם כן נוטל רשות מרבו; תלמיד (=שלא נוטל רשות) שהורה אפילו כהלכה, אין הוראתו הוראה.
 - ב. באילו תנאים תלמיד יכול להורות: תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו, אלא אם כן היה רחוק ממנו שלוש פרסאות כנגד מחנה ישראל; לתלמיד מותר להורות בפני רבו כדי להציל אדם אחר מלעבור על איסור.
 - ג. עונשים והתייחסות שלילית למי שהורה הלכה בפני רבו: חייב מיתה... ראוי להכישו נחש... נקרא חוטא... מורידין אותו מגדולתו; לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן; תלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שהורה הלכה בפניו, ומת.
- דברים דומים אך שונים במעט מהאמור בסוגייתנו, מופיעים בירושלמי (שביעית ו, א; גיטין א, ב), ושם יש עוד פרטי הלכות. הסיפור אודות התלמיד שהשומעים טעו שתי טעויות בעקבות הוראתו, מופיע בירושלמי בהקשר לנאמר שם שהעיר עכו הייתה מחולקת לשניים - חלקה בארץ ישראל וחלקה חוץ לארץ:

[א]... מן תרין עובדוי דרבי אנן ילפינן: עכו יש בה ארץ ישראל ויש בה חוץ לארץ. רבי הוה בעכו, חמתון אכלון פיתה נקייה. אמר לון: מה אתון לתינן? אמרו ליה: תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאינן מכשירין, ואנן שלקן ביעין ולתינן במיהון. סברין מימר מי שלק של ביצים ולא אמר אלא של ביצים עצמן. אמר ר' יעקב בר אידי: מאותה שעה גזרו שלא יהא תלמיד מורה הורייה.

ר' הונא בשם רב חונא אמר: תלמיד שהורה אפילו כהלכה, אין הורייתו הורייה.

לפי הירושלמי הסיפור עם התלמיד אירע בעת שרבי היה בעכו, בעוד שבבבלי לא נאמר היכן היה הסיפור - "מקום אחד". ההטעיה של אותו תלמיד בירושלמי דומה למסופר בבבלי, ובעקבות כך "אמר ר' יעקב בר אידי: מאותה שעה גזרו שלא יהא

להתאים להקפדתו על אותו תלמיד שהורה בפניו. על הנהגה זו של ר' אליעזר, ראה: הראי"ה קוק, מאמרי הראיה, עמ' 204; הרב יעקב בצלאל ז'ולטי, משנת יעבץ, חושן משפט - הקדמה; מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, עת לכל חפץ - קובץ שיחות, עמ' קפ; אהבתי תורתך, עמ' קיט-קכא; מנחת אברהם, א, עמ' ג.

תלמיד מורה הוריייה", בעוד שבבבלי נאמר באופן כללי: "תנא באותה שעה גזרו...". ולא נזכר שמו של מי שאמר או ציטט את דברי הברייתא. ר' יעקב בר אידי, הוא אמורא ארצישראלי שחי בדור השני והשלישי. לפיו הגזירה הייתה שתלמיד לא יורה. לא נאמר בירושלמי כמו בבבלי שהכוונה היא דווקא בפני רבו, וכן לא נאמר שעליו לבקש רשות מרבו. גם דברי ר' הונא בשמו של רב חונא, לא עוסקים בהוראה של תלמיד במקום רבו. כאמור לעיל בפירושו דברי הבבלי, גם בירושלמי לא נאמר שהתלמיד שהטעה הורה במקום רבו.

עוד מופיע בירושלמי (שם) בנוגע לתלמיד שהורה בפני רבו:

[ב] תני תלמיד שהורה הלכה לפני רבו חייב מיתה. תני בשם ר' אליעזר: לא מת נדב ואביהוא אלא ע"י שהורו הלכה לפני משה רבן. מעשה בתלמיד אחד שהורה לפני רבו ר' אליעזר. אמר לאימא שלום אשתו: אינו מוציא שבתו. ולא יצאה שבתו עד שמת. אמרו לו תלמידיו: ר' נביא אתה? אמר להן: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי. אלא כך אני מקובל: שכל תלמיד מורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.

כאמור האמירה בנוגע לתלמיד שהורה בפני רבו שחייב מיתה והסיפור על תלמידו של ר' אליעזר מופיעים בגמרא בבבלי בעירובין, אך לא מופיעים בסוגייתנו בגמרא בסנהדרין.

עוד בהמשך הירושלמי (שם):

[ג] תני: אסור לתלמיד להורות הלכה לפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל כמחנה ישראל. ומה טעם? "ויחננו על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים בערכות מואב" (במדבר לג, מט). וכמה הן? שנים עשר מיל כמחנה ישראל. כהדא רבי תנחום בר ירמיה הוה בחפר, והוה שאלון ליה, והוא מורה. אמר ליה: ולא כן אולפן רבי שאסור לתלמיד להורות הלכה לפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל כמחנה ישראל, והא רבי מנא רבך יתיב בצפורין? אמר לון: ייתי עלי דלא ידעית. מן ההיא שעתא לא אורי.

בירושלמי הובא המקור מדרשת הפסוק מנין שתלמיד יכול להורות רק ממרחק של שנים עשר מיל מהמקום בו נמצא רבו. הסיפור על ר' תנחום ברבי ירמיה מופיע גם בסוגייתנו. אלא שבסוגייתנו נאמר שהוא נקלע למקום שנקרא חתר ותושבי המקום שאלו אותו שאלה מסוימת אחת בהלכה הקשורה להכנת החיטים מהם יאפו המצה לפסח. זאת לעומת הירושלמי ממנו משמע שר' תנחום שהה באופן קבוע במקום

שנקרא חפר [בבבלי מופיע - חתר], והיו שואלים אותו והוא הורה. לא נאמר מה שאלו אותו, ומשמע שהוא היה הרב של המקום. כמו כן בבבלי נאמר שאמרו לר' תנחום שר' מני רבו מהעיר צור נמצא כאן, ומשמע שגם היותו של ר' מני באותו מקום היה במקרה, ועל כך השיב ר' תנחום שהוא לא היה מודע לכך. בירושלמי שאלו את ר' תנחום "והא רבי מנא רבך יתיב בציפורין?", ההנחה בשאלת הירושלמי היא שהדבר ידוע לכל שר' מנא יושב בציפורי, וכן שהמרחק בין ציפורי לחפר הוא פחות משנים עשר מיל. לא נאמר שר' מנא היה בחפר, במקום בו היה ר' תנחום. על כך השיב ר' תנחום: "ייתי עלי דלא ידעית". תשובתו זו של ר' תנחום חריפה יותר מאשר בבבלי: "לאו אדעתאי". פירוש התשובה בירושלמי: יבוא עלי שלא ידעתי. משמעותה: יבוא עליי כך וכך, אם ידעתי. מעין קללה שתבוא עליו אם הוא ידע. בעקבות כך נאמר על ר' תנחום שמאז הוא הפסיק להורות, ואילו בבבלי לא נאמר דבר בעניין זה, כי ההוראה באותו מקום הייתה מקרית וחד פעמית.

ייתכן שר' תנחום לא ידע על כך שר' מנא ישב בציפורי, כי ר' מנא היה בדרך כלל בקיסריה (ירושלמי דמאי א, ג; כלאים ו, א; חלה א, א; שבת ז, ב; ועוד). רק כשר' חנינה מציפורי הכיר בגדולתו של ר' מנא, הוא מסר לו מרצונו את הנהגת הישיבה בציפורי. כך אמרו חכמי קיסריה (ירושלמי פסחים ו, א): "רבנין דקיסרין אמרין: אף רבי חנינה דציפורין לרבי מנא". דברים אלו של חכמי קיסריה נאמרו כתגובה לאמור בגמרא (ירושלמי שם): "שלשה הניחו כתרן בעולם הזה וירשו חיי העולם הבא. ואילו הן: יונתן בן שאול, ואלעזר בן עזריה, וזקני בתירה". על כך אמרו חכמי קיסריה, שיש להוסיף את ר' חנינא שוויתר לר' מנא על ראשות הישיבה.

עוד נאמר בירושלמי (גיטין שם) בהקשר להוראת תלמיד בפני רבו:

[ד] רבי הוה בעכו. חמא חד בר נש מכיפתא ולעיל [=עומד על סלע למעלה מעכו]. אמר ליה: לית את בריה דפלך כהנא, ולא הוה אבוך כהן? אמר לי: עיניו של אבא היו גבוהות, ונשא אשה שאינה הוגנת לו, וחילל אותו האיש.

סיפור דומה מופיע גם בסוגייתנו בסנהדרין. אלא שבסוגייתנו ר' חייא הוא זה ששאל את אותו אדם מדוע הוא נטמא בבית הקברות הרי הוא כהן. ואילו בירושלמי רבי הוא זה ששאל אדם שעמד על סלע למעלה מעכו, ושאל אותו מדוע הוא יוצא מארץ ישראל הרי הוא כהן.⁵ תשובת הכהן דומה בשני התלמודים.

5 רש"י (ה ע"ב ד"ה ר' חייא) ציין לדברי הירושלמי הללו, לאחר שהסביר את המסופר בבבלי על ר' חייא, ובהנחה שהיה זה במקום בו רבי היה. תוספות (שם ד"ה רבי) כתבו שגם בבבלי צריך לגרוס שהסיפור הוא על רבי ולא על ר' חייא, אך תוספות לא הסבירו מדוע סיפור זה הובא כאן.

ב. רמב"ם: איזהו חולק על רבו, ואסור לאדם להורות בפני רבו לעולם

להלן נתמקד בפסיקת הרמב"ם במכלול הסוגיות שצוינו לעיל.⁶

הרמב"ם (ספר המצוות, מצוות עשה רט) כתב:

שצונו לכבד החכמים... דע שיש בכבוד דברים מיוחדים ונוספים על התלמיד, וזה כי כבוד התלמיד את רבו יש בו תוספת גדולה על הכבוד שהוא חייב לכל חכם ויתחייב לו עם הכבוד המורא... וכבר בארו (סנה' ה ב) שאינו מותר לתלמיד לחלוק על רבו, רוצה לומר בחולק לצאת מהוראתו ודינו שיסמוך בסברתו וילמד או ידון או יורה, אם לא יתן לו רשות... ובפרק חלק (סנהדרין קי ע"א) אמרו: "כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר: "בהצותם על ה'" (במדבר כו, ט)... וזה כולו לקוח בראיה מהיות הכתוב מצוה לכבד החכמים והאבות, כמו שהתבאר בלשונות רבים מן התלמוד, לא שהיא מצוה בפני עצמה.

לפי הרמב"ם אדם חייב בכבוד רבו ובמוראו יותר מאשר בכבודו ובמוראו של כל תלמיד חכם אחר. הרמב"ם פירש את האמור בסוגייתנו כמחלוקת של התלמיד עם רבו, אף שהדיון בסוגייתנו עוסק באפשרות שתלמיד יורה במקום בו נמצא רבו, ואין הכוונה שהתלמיד חולק בהלכה על רבו.

בהלכה כתב הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ה, א-ג):

א. כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו יתר מאביו... ואין לך כבוד גדול מכבוד הרב ולא מורא ממורא הרב. אמרו חכמים: "ומורא רבך כמורא שמים" (משנה אבות ד, יב) לפיכך אמרו: כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר: "בהצותם על ה'" (במדבר כו, ט)...⁷
ב. איזהו חולק על רבו? זה שקובע לו מדרש ויושב ודורש ומלמד, שלא ברשות רבו, ורבו קיים, ואף על פי שרבו במדינה אחרת.⁸

6 נושאי כליו של הרמב"ם עסקו בהרחבה בביאור דברי הרמב"ם הללו, אך לא ביססו את פסיקותיו גם על הירושלמי אלא על הסוגיות מן הבבלי בלבד. עיין גם: ספר המפתח במהדורת הרב שבתאי פרנקל; הרב נחום רבינוביץ', יד פשוטה, רמב"ם הל' תלמוד תורה, ה, ב-ג. לסיכום שיטות ראשונים אחרים בסוגיה, ראה: בירור הלכה - סנהדרין, עמ' ה-ו.

7 לחובה המיוחדת של תלמיד לכבד ולירא את רבו, ראה בדברי הרב יצחק זאב סולובייצ'יק, חידושי מרן הרי"ז הלוי, הל' תלמוד תורה ה, יא.

8 "מדינה" בדברי הרמב"ם היא עיר. כך כתב הרמב"ם (הל' מגילה א, ד): "ומדינה זו הנקראת כרך... ומדינה זו הנקראת עיר". וכן בפירושו המשנה שקלים א, ג, וסוכה ג, יב.

ואסור לאדם להורות בפני רבו לעולם, וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.

ג. היה בינו ובין רבו י"ב מיל, ושאל לו אדם דבר הלכה מותר להשיב. ולהפריש מן האיסור אפילו בפני רבו מותר להורות. כיצד? כגון שראה אדם עושה דבר האסור מפני שלא ידע באיסורו או מפני רשעו יש לו להפרישו ולומר לו דבר זה אסור, ואפילו בפני רבו, ואף על פי שלא נתן לו רבו רשות, שכל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. במה דברים אמורים? בדבר שנקרה מקרה, אבל לקבוע עצמו להוראה ולישב ולהורות לכל שואל אפילו הוא בסוף העולם ורבו בסוף העולם אסור לו להורות עד שימות רבו, אלא אם כן נטל רשות מרבו. ולא כל מי שמת רבו מותר לו לישב ולהורות בתורה, אלא אם כן היה תלמיד שהגיע להוראה.⁹

הרמב"ם ציין בדבריו (בהלכה א) את דברי רב חסדא שאמר (קי ע"א): "כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר 'בהצותם על ה'". "חולק על רבו" הכוונה בענייני הלכה. אך בדברי רב חסדא לא מופיע הפירוט שכתב הרמב"ם (הלכה ב) שאותו תלמיד פותח בית מדרש ויושב ומלמד שלא ברשות רבו. הרמ"ך (שם הלכה ג) שאל:

לא ידעתי מאין הוציא זה... ואי סבירא ליה לזה הרב דההיא דמסכת סנהדרין (ה ע"ב) אמרו "באותה שעה גזרו על תלמיד שלא יורה אלא אם כן נטל רשות מרבו" מיירי, ואפילו בריחוק שלוש פרסאות... מנין לו שאסור לו לקבוע מדרש בחיי רבו בעיר רבו כל שכן אם נתרחק ממנו שלש פרסאות, וצ"ע.¹⁰

כמו כן, הרמב"ם (הלכה ב) כתב שאסור לאדם להורות בפני רבו לעולם, באותה ההלכה ששאלת הפתיחה בה היא: "איזהו חולק על רבו?". גם כאן כמו בספר המצוות, הדגיש הרמב"ם שהוראה של אדם בפני רבו, ולפי ההלכה שאחר כך (הלכה ג) בתוך שנים עשר מיל, היא כמו תלמיד החולק על רבו.

9 הראי"ה קוק, בתוך: הרב יעקב פילבר, באורו, עמ' קצט, שאל שלכאורה היה ראוי שהמשפט הפותח "במה דברים אמורים?", יהיה לפני שמתחיל המשפט "ולהפריש...". "אלא דבא להורות שאפילו אם יראה לו שדוקא ע"י קביעותו להורות בלא רשות רבו יפריש כמה מאיסורים, ואם לא יקבע הקביעות תתקלקל השורה - אסור. דיסוד התורה הוא כבוד התורה ולומדיה, וכיון שיעז לקבוע בלא רשות רבו להוראה, תצא מזה קלקלה יותר גדולה ממה שאפשר לתקן ע"י הקביעות שלו בהוראה, ועל כן ראוי להקדים את הבכא ד'להפריש". עוד על האיסור להורות הלכה בפני הרב, ראה: הראי"ה קוק, עין איה, ברכות א', עמ' 137-138.

10 ראה גם: הרב יום טוב צהלון, שו"ת מהריט"ץ החדשות, סי' קעג, שכתב שדברי הרמב"ם הללו לא נזכרו בגמרא בסנהדרין, "דברי הרמב"ם זלה"ה חידוש גדול הם".

נראה שהרמב"ם ראה את מי שקובע לעצמו מקום ומורה הלכות שלא ברשות רבו, כמי שחולק על רבו אף שהוא אינו פוסק הלכות אחרות ממה שרבו היה פוסק לו היה נשאל. העובדה שהתלמיד הוא זה שפוסק ולא רבו שנמצא שם, זו כבר מחלוקת על רבו.

הכסף משנה (הל' תלמוד תורה שם) הסביר שהרמב"ם למד שאסור לקבוע בית מדרש מחוץ לשלוש פרסאות ממקום רבו, מהמסופר בגמרא (עירובין סג ע"א) על רב המנונא שלא הורה בחרתא דארגיז המרוחקת יותר משלוש פרסאות מפומבדיתא מקומו של רב הונא רבו, "דמשמע להיות שם ראש ללמד ולהורות, והא דמשמע דחוק לשלש פרסאות מותר היינו באקראי בעלמא". מכך שהכסף משנה כתב בתחילת דבריו את הגזירה שגזרו באותה שעה שתלמיד לא יורה אלא אם כן קיבל רשות מרבו, משמע שהגזירה היא למעבר לשלוש פרסאות, ועל כן רק באקראי מותר אך לא בדרך קבע.¹¹

נראה להציע שהרמב"ם התבסס בהלכות אלו על המסופר בירושלמי (גיטין א, ב) שנידון לעיל, וגם על האמור בסוגייתנו בבלי (ה ע"ב). בירושלמי (שם) נאמר כך:

תני: אסור לתלמיד להורות הלכה לפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל כמחנה ישראל. ומה טעם? ויחננו על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים בערבות מואב" (במדבר לג, מט). וכמה הן? שנים עשר מיל כמחנה ישראל. כהדא רבי תנחום בר ירמיה הוה בחפר, והוה שאלון ליה, והוא מורה. אמר ליה: ולא כן אולפן רבי שאסור לתלמיד להורות הלכה לפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל כמחנה ישראל, והא רבי מנא רבך יתיב בציפורין? אמר לון: ייתי עלי דלא ידעית. מן ההיא שעתא לא אורי.

הרמב"ם למד מהירושלמי שר' תנחום בר ירמיה הוא "זה שקובע לו מדרש" - בחפר, "ויושב ודורש ומלמד" - "והוה שאלון ליה, והוא מורה". היה זה ללא רשות רבו שהיה בתוך מרחק של פחות מ"ב מיל, אף שרבו היה בעיר אחרת. רבי תנחום פסק הלכה בחפר, ורבו היה במקום אחר, בציפורי. בעקבות כך המשיך הרמב"ם וכתב: "ואסור לאדם להורות בפני רבו לעולם, וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. היה בינו ובין רבו י"ב מיל, ושאל לו אדם דבר הלכה מותר להשיב". גם אמירה זו ש"כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה" והסיפור על תלמידו של ר' אליעזר שהורה בפני רבו ומת, נזכרים גם כן בירושלמי שם כרקע לסיפור אודות ר' תנחום.

11 כך פירש את הרמב"ם, הרב יצחק בר ששת, שו"ת הריב"ש סי' רעא.

הרמב"ם כתב (הלכה ב): "ואסור לאדם להורות בפני רבו לעולם". המילה "לעולם" לא מופיעה בגמרא. גם הטור והשולחן ערוך (יורה דעה, סי' רמב, ד) כתבו כך בעקבות הרמב"ם. הב"ח (על הטור שם) כתב: "פירוש לעולם איכא איסורא בפניו, אפילו נטל רשות". הגר"א (שם ס"ק ז-ח) כתב על המילה "לעולם" - "רצה לומר אפילו באקראי"¹². נראה שהמקור לכך הוא המסופר בבבלי על ר' תנחום ש"איקלע לחתר", והורה הלכה אחת, וטען שלא ידע שר' מני רבו נמצא באותה העיר באותו זמן. אסור לתלמיד לקבוע ישיבה במקום בו נמצא רבו, ואסור גם לענות באופן אקראי לשאלה שתלמיד נשאל במקום בו נמצא רבו. אם תלמיד שקיבל רשות להורות נמצא במרחק יותר משלוש פרסאות, אין זה נחשב שהוא נמצא במקום רבו, והוא רשאי להורות.

הרמב"ם (הלכה ג) כתב ש"להפריש מן האיסור אפילו בפני רבו מותר להורות" אבל סייג ואמר שהדבר מותר "בדבר שנקרה מקרה". המקור לכך הוא המסופר בגמרא (עירובין סג ע"א) על רבינא ורב אשי. ושוב חזר הרמב"ם וכתב: "אבל לקבוע עצמו להוראה ולישב ולהורות לכל שואל אפילו הוא בסוף העולם ורבו בסוף העולם, אסור לו להורות עד שימות רבו, אלא אם כן נטל רשות מרבו". תלמיד יוכל לדון באופן קבוע כשהמרחק בינו לבין רבו הוא לפחות שלוש פרסאות, רק אם קיבל רשות מרבו, גם אם הוא נמצא בקצה אחד של העולם ורבו במקום אחר. דברי הרמב"ם הללו מבוססים על האמור בירושלמי (גיטין א, ב) שבעקבות מעשה שהיה עם תלמיד שהטעה בני עיר מסוימת, גזרו שתלמיד לא יורה, אלא אם כן קיבל רשות מרבו.

וכן בעקבות הסיפור הדומה שבתחילת סוגייתנו (ה ע"ב) שם נאמר שבעקבות כך גזרו שתלמיד לא יורה אלא אם כן קיבל רשות מרבו. נראה שהרמב"ם הבין שאותו תלמיד אכן לא ידע את ההלכה בענייני טומאה וטהרה, או שהוא ידע את ההלכה אך הוא לא ידע להסביר את ההלכה באופן כזה שדבריו יהיו ברורים לשומעים.¹³ רבי שלא היה כלל באזור בזמן שאותו תלמיד הורה את ההלכות הללו, הגיע אחרי זמן מה לשם, וראה שהם נוהגים לא נכון, ומאז נגזרה הגזירה שתלמיד אל יורה אלא אם כן קיבל רשות. גם מכך שרבה בר חנה ורב שירדו לבבל והם נזקקו לרשותו של רבי על מנת להורות שם, ניתן ללמוד כדברי הרמב"ם ש"אפילו הוא בסוף העולם ורבו בסוף העולם אסור לו להורות... אלא אם כן נטל רשות מרבו".

12 הגר"א שם בס"ק ח האריך מאוד בביאור דברי הרמב"ם. ראה גם בערוך השולחן, יורה דעה, סימן רמב, ו-יא, שהאריך בביאור הרמב"ם.

13 על מורה הוראה להורות נכון ומדויק ולוודא שדבריו הובנו כראוי. ראה בספרי: באר יהודה - בבא בתרא, "מורה שאינו מוודא שהתלמידים למדו כנדרש, ומורה שאינו מלמד נכון", עמ' 408-426.

ג. רמב"ם: כבוד רבו וסדרי הדין

כאמור לעיל לפי הרמב"ם האיסור של אדם להורות בפני רבו – בתוך שנים עשר מיל, והפרטים באיזה מצב מותר לו להורות, הם בהקשר של מצוות כבוד תלמיד חכם ומוראו. בנוגע לרבו החובה גדולה יותר לכבדו ולידא ממנו.¹⁴ הרמב"ם כתב הלכה אחת בעניין הוראת תלמיד בפני רבו במקום נוסף (הל' סנהדרין כ, ט):

תלמיד אל יורה הלכה לפני רבו, אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות כנגד מחנה ישראל.

מפרשי הרמב"ם (הכסף משנה, הרדב"ז) כתבו שהרמב"ם האריך בעניין זה בהלכות תלמוד תורה, ונראה שכוונתם לומר שלכן הרמב"ם לא חזר על הדברים בהלכות סנהדרין. ובכל זאת יש לשאול, מדוע הוא חזר רק על ההלכה שבמרחק שלוש פרסאות מותר להורות הלכה?

נראה שהרמב"ם הבהיר בכך שמדובר בשני מישורים. כאמור לעיל, דברי הרמב"ם בספר המצוות ובפרטי ההלכות שבהלכות תלמוד תורה, מבוססים על המצווה לכבד תלמידי חכמים, וכבוד רבו ומוראו.

בהלכות סנהדרין, באותו פרק בו כתב הרמב"ם על מורה הלכה בפני רבו, עסק הרמב"ם בחובה לפעול על מנת להגיע לדין אמת בצורה המיטבית. בהלכות שלפני ושאחרי ההלכה שאסור לתלמיד להורות בפני רבו, כתב הרמב"ם שהדין מצווה שלא לעוות דין – לזכות החייב ולחייב הזכאי; לב הדין לא יהיה גם בהוראה; על הדין

14 יש לציין שגם לפי רש"י טעם ההלכות בסוגייתנו בנוגע להוראת תלמיד בפני רבו, הוא המצווה של הרב התלמיד לכבד את רבו. רש"י (ד"ה ר' חייא) פירש את המעשה עם ר' חייא שהזהיר כהן מלטמא למת בפני רבי: "אף על גב דר' חייא תלמידו דרבי הוה, ובמקומו דרבי הוה, לא חלק לו כבוד לרבי מלהפריש זה מן האיסור, דלענין אפרושי מאיסורא אין כאן מורה הלכה לפני רבו". גם בגמרא (עירובין סג ע"א) כשרבינא גער באדם אחר שחילל שבת בפני רב אשי, שאל רבינא את רב אשי: "כי האי גוונא מי מתחזא כאפקרותא?". רש"י (ד"ה אמר ליה) פירש: "מי הוא אפקירותא חוצפה או לא?". חוצפה היא פגיעה חריפה יותר מאשר אי מתן כבוד. גם בהמשך הגמרא (ו ע"ב) נאמר: "רבי יהושע בן קרחה אומר: מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר, מניין שלא ישתוק? שנאמר "לא תגורו מפני איש" (דברים א, יז). רש"י (שם ד"ה שיושב) פירש: "שיושב לפני רבו – ובא דין לפני רבו ולא לפניו, וראה התלמיד זכות לעני וחובה לעשיר, ורבו טועה בדין, מניין שלא יחלוק כבוד לרבו וישתוק? תלמוד לומר...". המדר הוא האם לימוד הזכות או החובה של התלמיד בפני רבו שטועה בדין היא פגיעה בכבוד הרב או לא. גם הר"ן (ה ע"ב) הסביר את ההלכות שבסוגייתנו בהקשר לפגיעה בכבוד רבו: "לעולם אימא לך דבנטל מותר. וטעמא דמילתא דכיון דמשום יקרא דרביה הוא מצי מחיל דהא קי"ל רב שמחל על כבודו כבודו מחול" (קידושין לא ע"ב).

להיות מתון בדין; על הדיין להתייעץ עם מי שגדול ממנו בחכמה; מי שיודע להורות ואינו מורה, עליו להורות אלא אם כן יש ראוי ממנו בחכמה, ומי שמטה משפט עובר בלאו (רמב"ם שם, ו-יב). במסגרת ההלכות הללו כתב הרמב"ם שלתלמיד אסור להורות בפני רבו אלא אם כן רחוק ממנו שלוש פרסאות. כאמור המכנה המשותף לכל ההלכות הללו הוא יצירת התנאים הטובים ביותר מבחינת הדיינים והליכותיהם כדי להגיע לדין אמת. אם רבו נמצא במרחק של עד שלוש פרסאות, צריך התלמיד לשאול את רבו מה ההלכה, ואז יהיה ניתן להגיע לדין אמת בצורה טובה יותר. הכבוד של תלמיד לרבו הוא לא רק ביטוי חיצוני, אלא גם ביטוי לכך שיש רצון לשמוע את ההלכה מרבו של אותו תלמיד שהוא חכם ומנוסה יותר, וכפי שכתב הרמב"ם (שם ח) על הערך והחשיבות לשאול ולהתייעץ עם תלמידי חכמים גדולים:

כל דיין שבא לפניו דין, והתחיל לדמותו בדין פסוק שכבר ידע אותו, ויש במדינה גדול ממנו בחכמה ואינו הולך ונמלך בו, הרי זה בכלל הרשעים שלכם גם בהוראה.¹⁵

כאמור לעיל, ההלכה שתלמיד אל יורה לפני רבו אלא אם כן היה רחוק ממנו שלוש פרסאות, נזכרה בכמה מקורות ולא רק בהקשר הכבוד של התלמיד לרבו (עירובין סג ע"א; ירושלמי גיטין א, ב, ושביעית ו, א). על כן גם הרמב"ם כתב זאת שוב בהקשר של סדרי הדין הראויים והיעילים.

סיכום

לדברי הרמב"ם לתלמיד אסור להורות בפני רבו לעולם גם כשקיבל רשות ואף לא באקראי. בענייני איסור והיתר, תלמיד יכול להורות בפני רבו כדי להציל ולמנוע אדם מלעבור עבירה, אך רק באופן אקראי ולא באופן קבוע. מגבלות אלו הן חלק מחובת האדם לכבד תלמידי חכמים ובאופן מיוחד את רבו. מעמדו ומקומו של הרב אצל תלמידו גבוה מאוד. התלמיד ממשיך לקבל את תורתו של רבו כל זמן שהוא נמצא קרוב אליו. רק במרחק של למעלה משלוש פרסאות, הוא רשאי לקבוע בית מדרש ולהורות. הרמב"ם ביסס את ההלכות שכתב בהלכות תלמוד תורה ובהלכות סנהדרין, על סוגיות הגמרא בירושלמי ובבבלי.

15 מקור ההלכה הוא בגמרא ביבמות קט ע"ב, וכתב על כך הכסף משנה: "וסובר רבינו דהאי רב, אין פירושו רבו ממש, דאם כן היאך הוא דן במקום רבו? אלא הכוונה גדול ממנו בחכמה".